

Література

1. Еемерен Ф.Х., ван, Гроотендорст Р. Аргументация, коммуникация и ошибки. – СПб., 1992.
2. Ивлев Ю.В. Основы логической теории аргументации // Логические исследования. – М., 2003. – Вып. 10. – С. 55.
3. Мигунов А.И. Теория аргументации как логико-прагматическое исследование аргументативной коммуникации // Коммуникация и образование. – СПб.: Санкт-Петербург. философ. об-во, 2004. – С. 198-215.
4. Гусев С.С. Логическая прагматика // Символическая логика. – СПб., 2005. – С. 493-505.
5. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 17. – С. 22-129.
6. Сёрль Дж. Вандервекен. Основные понятия исчисления речевых актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 18. – С. 242-263.
7. Попович М.В. Жест як характеристика дискурсу // Філософсько-антропологічні студії 2000. Європейський вектор та основні цінності української гуманістики (до 70-річчя Мирослава Поповича). – К., 2000. – С. 3-14.

УДК 348:211.5

*О.Е. Никитченко***СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ ПРАВА**

Вперше на пострадянському просторі проблема секуляризації більш-менш докладно була висвітлена в одному з підручників з релігієзнавства, що підготувала група ростовських вчених [1, с. 635-646, 664, 665]. З посиланням на праці 70–80 років минулого століття (Х. Кокса, П. Бергера, Б. Уілсона) вони дійшли висновку, що капіталістична раціоналізація не лише постійно відтворює секуляризаційні потенції, але й містить тенденцію самозростання на різних рівнях суспільного розвитку, а тому будь-яка спроба традиціоналістської реставрації створює погрозу розмиву раціональних засад індустріального суспільства. Доречною є також думка вищезгаданих авторів, «що у всякому разі глобальна тенденція сучасності веде до емансипації держави від релігійних інститутів... держава як апарат примусу не виступає від імені релігійних інституцій, що домінували раніше» [2, с. 641-642].

Безпосередньо до питання, що розглядається, мають відношення і висновки про те, що релігія в індустріальному суспільстві виявляє себе в публічній риторичі та приватному житті, відображає втрату релігією здібності виконувати своє традиційне завдання. У створенні мережі визначень реальності, що мають значення для всього суспільства. Її функцією стало створення фрагментарних змістовних патернів, які відповідають масштабам нуклеарної родини [3, с. 645].

На більш широкому й сучасному науковому матеріалі теорію секуляризації дещо пізніше розглянув український релігієзнавець В. Єленський. На тлі найважливіших у релігійному житті процесів, що відбувалися упродовж останньої чверті ХХ століття, а саме: піднесення консервативної хвилі у світовому протестантизмі; фундаменталізм в інших світових і національних релігіях; ісламська революція; народний католицизм у Південній та Центральній Америці,

Польщі та Філіппінах і в Південній Африці; стрімке зростання новітніх релігійних рухів; поява харизматичних релігійно налаштованих політичних лідерів і т. ін., спираючись на судження щодо змісту «секуляризації» в сучасному світі, що поширюються серед західних, переважно американських вчених, український дослідник ставить під сумнів категоричність висловлень щодо всебічного й незворотного характеру процесу секуляризації. Він схиляється до того, що секуляризація Європи – виняток на тлі процесів, які відбуваються в релігійному житті інших цивілізацій. Посилаючись на П. Бергера (який вже відійшов від «секуляризації» як пануючої тенденції в сучасному суспільстві), він доводить, що сучасна «інтернаціональна субкультура створена освіченими інтелектуалами, переважно фахівцями з гуманітарних соціальних наук, які є головними агентами поглядів і цінностей Просвітництва. Цей прошарок дуже тонкий, але дуже впливовий, оскільки саме вони контролюють інституції, що формують офіційні дефініції реальності, тобто контролюють системи освіти масової комунікації, вищі ешелони правової системи». Це перша характеристика виключності європейської секуляризації. Інша – «це Європа, точніше Європа на Захід від того, що звалосся колись «залізною завісою» [4, с. 30].

В Америці, на думку В. Єленського, де секулярна держава не стоїть на перешкоді релігійного самовиявлення організацій та громадян, а останні традиційно в абсолютній більшості сповідують ту чи іншу релігію, ні про яку секуляризацію поки що взагалі не може йтися, як і відносно багатьох мусульманських країн. Подібні факти мають відповідну реакцію в науковому середовищі. Наприклад, як подає В. Єленський: «Р. Старк і В. Бейнобрідж заявили, що вони поривають з довгою традицією однофакторного пояснення релігії» [5, с. 31] і «вибудовують свою теорію раціонального вибору, яка складається із 7 аксіом, 104 дефініцій, та 344 положень і виходить з припущення, що потреба в релігії у людських спільнотах лишається константною» [6, с. 31].

Остання, поки що підсумкова праця з теорії секуляризації на пострадянському науковому просторі належить санкт-петербурзьким науковцям. Вони виокремлюють секуляризаційні процеси на трьох рівнях: на мікрорівні – процес, якій почався з другої половини XVII століття в країнах Європи, внаслідок якої політична сфера звільнилась від впливу релігійних інститутів та символів, їхнє місце зайняли версії відділення держави від церкви й церкви від школи, принципи демократії та загальнолюдські цінності; на середньому рівні – автономізація культурної, інтелектуальної та економічної сфер життя; на індивідуальному – перетворення релігії в розвинутих країнах на приватну справу громадян [7, с. 340-341].

Автори цього підручника наводять п'ять головних засад теорії секуляризації: основною її причиною є модернізація (такі її вияви, як індустріалізація, урбанізація, раціоналізація, доступність засобів масової інформації); їй сприяв розвиток науки; вона пов'язана зі спадом індивідуальної релігійності, особливо благочестя; має невідворотний характер; є всевітнім явищем [8, с. 341-342].

Вище цитована праця містить й головні аргументи критиків «теорії секуляризації»: соціологічні дослідження в різних країнах Європи й Америки

не підтверджують факту довготривалого та значного спаду релігійності в порівнянні з попередніми століттями; незважаючи на досягнення науки, існує ряд питань, перед якими наука поки що безсила; відродження релігійності в країнах Східної Європи свідчить, що секуляризація не є невідворотною; секуляризація не всесвітнє явище; зниження релігійності населення за такими показниками, як часте перебування в храмах та участь у культових відправленнях, не може служити головним критерієм секуляризації. На думку соціологів, сучасну релігійну ситуацію в Європі та в Америці можна охарактеризувати як «ринку вір». «Плюралізм релігійних вчень та авторитетів (що представлені на цьому ринку. – Авт.) веде до «клаптикової релігійності», коли кожна людина може створити для себе індивідуальну віру, поєднавши воедино фрагменти, що запозичуються з різних традицій» [9, с. 345-346].

Навіть з такого короткого нарису сучасного розуміння секуляризації вочевидь випливає, що розвиток цього процесу не можна помислити без кардинальної зміни (як то історично склалося) відносин між політикою, державою, правом, з одного боку, та релігійних інституцій на усіх рівнях – з іншого, без становлення та втілення демократичних засад суспільства, прав людини, особливо свободи совісті.

У наших попередніх працях, присвячених різним питанням проблеми, що розглядається, ми неодноразово наголошували, що «секуляризація» є одним із багатьох конвергентних процесів у релігійному житті другої половини ХХ століття (поряд з акселерацією, егосинтнізацією, глобалізацією, віртуалізацією, фемінізацією і т. ін.). І як то є характерним для всіх подібних тенденцій сучасного розвою релігійного життя, супроводжується дивергенцією, що в даному разі означає відтворення сакрального, мирського в різних сферах людського буття чи появу новітніх об'єктів сакралізації у суспільстві на різних рівнях.

Відносно секуляризації права ми неодноразово підкреслювали, що серед багатьох причин, які призвели до неї, є діяльність католицької церкви із створення прообразу організації в громадянському суспільстві, зокрема започаткована нею рецепція римського права, становлення університетської освіти; політико-юридичне гасло протестантів «чия земля, того віра», їхні заходи щодо приватизації релігії відносно держави і багато іншого. Не обійшлося й без європейської філософії, особливо Просвітництва, для розуміння необхідності відділення релігії від права [10].

Розглядалися в цих працях умови розвитку свободи совісті, особливості втілення в Україні.

Зараз бажано було б зосередитись на секуляризації як процесі, який був притаманним й розвитку українського права, його особливостям в українському середовищі як в історії, так і в наш час, бо в такому ракурсі в українському суспільствознавстві це питання ніхто не розглядав, а його актуальність не викликає жодного сумніву.

Нам вже доводилось характеризувати участь релігійних організацій у сучасному українському політичному процесі [11, с. 43-48].

Зараз наведемо лише декілька висновків:

– представники практично всіх релігійних організацій, принаймні найчисленніші з них, у більшості своїй ще й на ієрархічному рівні порушили ст. 35 Конституції України, ст. 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», узявши участь у суто політичних акціях саме як представники відповідних релігійних утворень;

– усі політичні та державні структури та їх представники не тільки не стримували правопорушень, що визнані вище, а навпроти, використовували представників релігійних організацій у суто політичних заходах, чим самі порушували відповідні правові норми;

– жодного порушника цих законів як з боку релігійних організацій, так і з боку партійних діячів та державних функціонерів не було притягнуто ні до якого виду юридичної відповідальності;

– вищенаведені обставини втілення права в нашій країні демонструють наявність політико-правового нігілізму як у суспільства в цілому, так і в релігійних організацій зокрема, а також неспроможність відповідних органів влади здійснювати позитивне відтворення чинного законодавства, принаймні в царині права, що розглядається;

– участь релігійних організацій у виборчому процесі надавало йому такого виміру (апокаліптичного), що відкидає Україну до часів Середньовіччя за духовним станом (анафемування супротивника, створення над ним погребального обряду; звинувачення у сатанізмі, найменування Антихристом, апелювання до усіляких старців тощо);

– на виборах Президента 2004 року ліберальна риторика отримала перемогу над православною гомілетикою.

Як відомо, парламентські виборчі перегони 2006 року мали менш брутальний характер, хоча всі релігійні організації, державні та політичні структури, про які йшлося, не відмовились від систематичних порушень законодавства в тій його царині, що урегульовує відносини між політикою та релігією.

Із самого початку розвитку подій, пов'язаних з розпуском парламенту, вони набувають релігійного змісту, принаймні в риториці обох сторін конфлікту. Газета «2000», наприклад, ставить запитання, чи можливо вважати випадком те, що указ Президента про дострокове припинення повноважень Верховної Ради було обнародовано саме в перший день Страсного тижня, а дострокові вибори призначені на день Святої Трійці, і те, що, на думку автора цього конспірологічного бачення сучасної української історії, на Велику п'ятницю було призначено відставку уряду [12; А.1]. Усі ці «пристрасті Страсного тижня» можна було б віднести, принаймні за формою, до ще одного із свідоцтв про те, що релігія за часів секуляризації вживається у риториці політичних ділків та масмедійного персоналу, який їх обслуговував. І деякою, навіть великою мірою, це може відповідати дійсності, але не цілком, бо в Україні всі риси, що характерні для розвинутих країн світу, мають за суттю дещо своє, іноді прямо протилежне демократії, де вони набули свого сучасного стану.

Як зауважує Е. Щьоткіна, якщо придивитись чи прислухатись до тих, хто «роздмухує міжрелігійну ворожнечу», то можна переконатись, що їм постійно

треба підкріплювати свої «релігійні заклики» чимось «загально розумним» – мовним питанням, союзництвом, самостійністю і т. ін., бо інакше не зрозуміють, бо «коли зрозуміють, використовувати релігійну компоненту в політичних та ідеологічних цілях стане ну вельми важко» [13, с. 17]. Як справедливо пише авторка, річ у тому, що саму релігійність українці не зовсім усвідомлюють на особистому досвіді, вона переважно є фактором належності до якоїсь спільноти і пов'язана «більш з політичною, культурною ідентифікацією, ніж, власно, з ідеєю особистісного сповідання» [14, с. 17].

Одну з причин такого стану секуляризації правосвідомості наших громадян вона вбачає в специфічно українському «соборному» підході до цього питання: «релігійні свободи розглядались в першу чергу як законодавче забезпечення діяльності релігійних організацій, а права і свободи особи в цій сфері залишались лише похідними – як члена тієї чи іншої організації [15, с. 17].

Здійснений спеціалістами інформаційно-довідникового веб-порталу «Релігійно-інформаційної служби України» (РІСУ Львів) проект «Моніторинг релігійної свободи в Україні» на багатому матеріалі доводить, що «сьогодні ж наше суспільство, у тому загалі і його обранці найвищого рівня, вельми далекі від розуміння та практики істинної толерантності, від поваги до релігійної свободи кожної особистості. Яка там толерантність, коли всі більш-менш численні конфесії «розподілені» поміж фракціями Верховної Ради України та на нижчих рівнях світської ієрархії на «своїх» та «чужих». Особливо напередодні виборів» [16, с. 4].

На обговоренні цього проекту у відділі релігієзнавства Інституту філософії НАНУ у виступах деяких з учасників звучала думка, що сьогодні відчувається нова тенденція: у законах, що стосуються релігії, рівнятися на закони Росії [17, с. 4]. Адже до 1997 року в сусідній країні діяв закон «Про свободу совісті та релігійні організації» – однотиповий з нашим. Бо саме до цього року в нас була єдина історія в секуляризаційному процесі, де саме і треба шукати сучасні відмінності української секуляризації права.

Література

1. Самыгин С.И., Нечипуренко В.И., Полонская И.Н. Религиоведение: Социология и психология религии. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
2. Там само.
3. Там само.
4. Сленський В. Двадцять чотири Європи: теорія секуляризації і релігії на Заході старого континенту // Людина і світ. – 2003. – № 11.
5. Там само.
6. Там само.
7. Религиоведение: Учеб. пособие. – СПб.: Питер, 2006.
8. Там само.
9. Там само.
10. Див., напр.: Религиоведение: Учеб. пособие / Под ред. проф. П.К. Лобазова. – Х.: Одиссей, 2004.
11. Мартинюк Е.І., Никитченко О.Е. Релігійні організації у політичному у виборах президента України 2004 року // Практика виборчого процесу в Україні та проблеми його правового регулювання: Зб. тез та доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 18-19 листопада 2005 р. – О.: Юрид. літ., 2005.

12. Леонтьев К. Указ об отставке Кабмина готовили на Страстную пятницу // «2000». – 2007. – № 15.
13. Щёткина Е. Толерантность: прокрустово ложе или свобода? // Зеркало недели. – 2007. – № 14.
16. Там само.
17. Там само.

УДК 321.01

Н.Б. Капустіна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Теорія легітимації виникла внаслідок вивчення західних демократій. Найбільший потенціал легітимності властивий демократії. Демократична влада через її відкритість, підконтрольність і мінливість виробляє в собі здатність до самоконтролю, підтримки правопорядку і загальноприйнятої моралі, завдяки чому вона формує схильність до стриманості, толерантності, до пошуку компромісів.

Але легітимність особливо важлива для систем, здійснюючих перехід від тоталітарних і авторитарних до демократичних.

У різний час розробкою даної проблеми займалися М. Вебер, Д. Хелд, М. Доган, Д. Битхе, С. Рябов.

Актуальність даної теми обумовлена тим, що на сучасному етапі велика кількість прогресивних країн з демократичним режимом або на шляху до нього. У зв'язку з цим необхідно говорити про довіру до цього режиму і до влади.

Перехідний час це час суспільно-політичних трансформацій, що становить собою численні зіткнення між не узаконеним новим та юридично і морально умираючим старим; зіткнення різних світоглядних устремлінь, групових і корпоративних домагань, період загальноправової невизначеності.

Образ трансформованої суспільно-політичної будови саме і залежить від процесів, що тільки й утримують суспільство від остаточного саморуйнування, безладдя і хаосу в перехідний період та визначають майбутню соціально-культурну форму: це процеси легітимації.

Будь-яка політична організація суспільства має потребу в легітимності, тобто у вільному і максимальному визнанні себе на основі уже визнаних співтовариством цінностей і форм колективного співжиття. Але легітимація як процес, у свою чергу, вимагає визначених умов, головна з яких – умова публічності, визнання народом.

У філософії права та влада, яку приймають народні маси і яка спирається на їхню добровільну згоду підкоряться, а не нав'язується їм силою, називається легітимною. Таку легітимну владу населення сприймає як правомірну і справедливу [3].